

<https://doi.org/10.15407/knit2022.01.023>

УДК 341.229

О. О. НІГРЕЄВА, доц., канд. юрид. наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4719-6050>

E-mail: nihreieva@onu.edu.ua, anodessa9@gmail.com

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська 2, Одеса, Україна, 65000

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ КОСМІЧНОГО ПРОСТОРУ: МІЖ *RES COMMUNIS* ТА *RES NULLIUS*

Публікацію присвячено питанню міжнародно-правового режиму космічного простору. Робиться спроба визначити оптимальну модель міжнародно-правового регулювання відносин у сфері використання космічного простору та його ресурсів.

Досліджуються основні міжнародно-правові режими, застосовувані до просторів, що перебувають поза виключною національною юрисдикцією. Основну увагу приділено режимам *res nullius*, *res communis*, принципу загальної спадщини людства. Сучасне міжнародно-правове регулювання відносин, що складаються у зв'язку з дослідженням та використанням космічного простору, проаналізовано крізь призму цих режимів, а також у контексті категорії *global commons*, до яких часто зараховують космічний простір. Наголошується на тому, що останній категорії, хоча вона й є широко застосованою у сучасному науковому правовому дискурсі, бракує визначеності. Зважаючи на те що концепція публічних благ отримала особливий розвиток у економічній теорії, пропонується враховувати саме економічні властивості таких благ при розробленні режимів їхнього правового регулювання.

У роботі визначено особливості та комплексність відносин із використання космосу як об'єкта правового регулювання. Наголошується на необхідності формування комплексного міжнародно-правового режиму, який би поєднував елементи *res nullius*, *res communis* та загальної спадщини людства щодо об'єктів космічного простору із різними природними та, як наслідок, економічними властивостями.

Аналізуються останні тенденції у національній та міжнародній правотворчості, пов'язані із формуванням правового режиму експлуатації ресурсів небесних тіл та комерціалізацією цієї діяльності. Визначено їхній вплив на міжнародно-правовий режим космічного простору та тенденції його майбутньої еволюції. Наголошено на важливості виваженої національної позиції щодо формування правового регулювання комерційного видобутку ресурсів небесних тіл.

Ключові слова: космічний простір, ресурси небесних тіл, міжнародно-правовий режим, *res nullius*, *res communis*, загальна спадщина людства, *global commons*, Домовленості щодо програми «Артеміда», міжнародна правотворчість.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідження питань правового регулювання комерційної діяльності у космічному просторі можуть здаватися передчасними та такими, що не мають практичного сенсу. Разом з тим часто те, що здається фантастикою сьогодні, завтра стає реальністю. Це підтверджує, наприклад, напрям космічного туризму, що продовжує розвивати-

ся. Так, в липні цього року комерційні польоти в космос було здійснено двома американськими мільярдерами Річардом Бренсоном та Джефом Безосом, що інвестують у космічний туристичний бізнес. Останній заявив, що тільки протягом першого дня після промпольоту, тобто 20 липня 2021 р., його компанія «Blue Origin» продала квитків на наступні подорожі у космос на

Цитування: Нігреєва О. О. Міжнародно-правовий режим космічного простору: між *res communis* та *res nullius*. *Космічна наука і технологія*. 2022. **28**, № 1 (134). С. 23–42. <https://doi.org/10.15407/knit2022.01.023>

100 мільйонів доларів [41]. Отже, комерційне освоєння космосу стає усе більш реальним. Ще одним напрямком цієї діяльності, що викликає дедалі більший інтерес у потенційних інвесторів, є видобування та використання різноманітних ресурсів цього безмежного простору.

Хоча наразі не йдеться про індустріальні масштаби такої діяльності, із часом попит на воду та мінеральні ресурси небесних тіл тільки зростатиме. Перш за все це зумовлено їхньою обмеженістю чи нестачею на Землі. Навіть зараз доступ до природних ресурсів є однією з головних причин численних військових конфліктів. За виразом Ібрагіма Тіау, виконавчого директора Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, як-от у Африці 1994 р., людство в усі часи вступало у конфлікти, пов'язані із природними ресурсами, однак «сьогодні ці сутички відбуваються із безпрецедентною частотою та інтенсивністю» [7]. За прогнозами спеціалістів у галузі міжнародних відносин, однією з закономірностей їхнього розвитку у XXI ст. стане посилення боротьби між націями та цивілізаціями за геополітичний простір, транспортні коридори та природні ресурси [18, с. 546]. У свою чергу, їхня обмеженість при збереженні теперішніх темпів споживання та динаміки зростання населення із великою ймовірністю призведе до виникнення нових локальних і навіть глобальних конфліктів [20, с. 41].

Так, за оцінками Організації європейського співробітництва та розвитку кількість людей, що проживають у регіонах із нестачею водних ресурсів, до 2030 р. зросте до 3.9 млрд, що становитиме половину населення Землі та 80 відсотків населення країн, які розвиваються [51, с. 8]. Із вичерпанням мінеральних ресурсів Землі ситуація не така складна, незважаючи на прогнози, наприклад, Римського клубу, відповідно до яких деякі основні мінеральні ресурси Землі, такі як мідь, природний газ, нафта, алюміній, свинець, вугілля, хром, залізо можуть скінчитися протягом наступних 30—150 років [8, с. 32]. На погляд інших вчених, реальні запаси мінеральних копалин у земній корі невідомі, а отже, потенціал їхнього видобутку є необмеженим. Це дає під-

стави вважати, що економічне вичерпання мінералів стане реальною турботою для людства тільки у віддаленому майбутньому [34, с. 7]. Разом з тим підвищення попиту на мінеральні ресурси з боку індустріальних країн, перш за все Китаю, призведе до подальшого зростання цін [51, с. 9]. Крім того, певні метали, зокрема метали платинової групи, визначені як критичні для розвитку економіки деяких регіонів [51, с. 9], є досить рідкісними та дорогими.

Усі ці фактори змушують людство усе частіше звертати свою увагу до космосу, маючи на увазі можливість видобування різноманітних ресурсів небесних тіл. Так, згідно з оцінками «Planetary Resources», однієї з компаній, яка працює над проектами комерційного освоєння ресурсів у космосі, один 500-метровий платиновий астероїд може містити більше металів платинової групи, ніж будь-коли було видобуто на Землі [51, с. 9]. Астероїди можуть стати джерелом також інших ресурсів, таких як вода та металічні копалини [1], а серед потенційних ресурсів Місяця зазначають гелій, рідкоземельні матеріали та воду [57]. Результати дослідження, замовленого Космічним агентством Люксембургу, показали, що використання ресурсів космосу може принести до 170 мільярдів доларів США, починаючи з 2018—2045 рр. [54].

Наведені вище фактори викликають цікавість до можливостей видобутку та використання космічних ресурсів. Однак розвиток відповідних проектів для багатьох країн наразі є неможливим без значних інвестицій з боку приватного сектору. Останній також демонструє усе більшу зацікавленість у зазначеному напрямку, що підтверджує зростання кількості компаній, які займаються космічними проектами. Серед основних з них вже зазначена «Planetary Resources», а також «Deep Space Industries», «Moon express» та інші. Проте ефективно залучення приватних інвестицій неможливе без сприятливого інвестиційного клімату, однією з головних умов якого є зрозумілий правовий режим відповідної діяльності, що, у свою чергу, мав би економічно приваблювати податкову складову та міг би гарантувати надійність прав на розвідку та видобуток ресурсів, придатність для банківського фінансування та

можливість примусового виконання укладених договорів [24, с. 30].

Правовою базою режиму космосу та його ресурсів є міжнародне космічне право, з такими його джерелами, як: Договір про принципи діяльності держав стосовно дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла 1967 р. (далі — Договір про космос); Угода про діяльність держав на Місяці й інших небесних тілах 1979 р. (далі — Угода про Місяць); Угода про рятування космонавтів, повернення космонавтів і повернення об'єктів, запущених у космічний простір 1968 р.; Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами 1972 р.; Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються у космічний простір 1975 р. Серед них основними для визначення правового режиму використання космічних ресурсів є Договір про космос (Україна (УРСР) є учасницею з 22 травня 1967 р.) та Угода про Місяць (Україна не приєдналася), які визначають дослідження та використання космічного простору як надбання всього людства, а також закріплюють так званий принцип непривласнення космосу, включаючи Місяць та інші небесні тіла. Останній принцип, зокрема, конкретизується у ст. 2 Договору про космос та частині 2. ст. 11 Угоди про Місяць, які визначають, що зазначений простір не підлягає національному привласненню ні шляхом проголошення суверенітету, ні шляхом використання чи окупації, ні будь-якими іншими засобами [5; 22]. Частина 1 ст. 11 Угоди про Місяць йде ще далі, визначаючи Місяць та його природні ресурси спільним спадком людства [22].

Ці положення та особливо остання норма стали причиною, через яку у багатьох міжнародно-правових дослідженнях космос та його ресурси визначаються не просто як *res omnium communis*, тобто території та ресурси у загальному користуванні, а як *res communis humanitatis*, тобто такі, що належать усій міжнародній спільноті у цілому, а отже, вигоду від їхнього видобутку має отримувати вся спільнота за принципом справедливого розподілу. Однак цю позицію, хоча й доволі поширену, поділяють далеко не всі вчені та навіть держави, про що свідчить прийняття

Закону США про конкурентоздатність у галузі комерційних космічних запусків 2015 р. та Закону Люксембургу про дослідження та використання космічних ресурсів 2017 р. Ці акти стали одними з перших в історії людства, що дозволили комерційне видобування та використання космічних ресурсів приватними компаніями. У 2019 р. ОАЕ також схвалили федеральний закон № 12 про регулювання космічного сектору, який містить положення щодо діяльності приватних компаній у цій галузі. Крім того, Акт про сприяння підприємницькій діяльності, пов'язаній із дослідженням та видобутком космічних ресурсів, був прийнятий у червні 2021 року в Японії.

Поява зазначених законів спричинила широку дискусію у науковій спільноті та на рівні міжнародних організацій щодо їхньої відповідності нормам міжнародного космічного права, адже таке комерційне використання ресурсів, на думку багатьох, не відповідає режиму загальної спадщини людства космічного простору, надаючи йому замість статусу *res communis*, тобто територій та ресурсів, які не належать нікому конкретно, бо перебувають у загальному користуванні та не можуть бути привласнені, статус *res nullius*, тобто територій та ресурсів, що не належать нікому, а отже, можуть бути привласнені за принципом первинного заволоніння. Разом з тим застосування щодо космосу правового режиму загальної спадщини людства не є однозначним, як і сам зміст цього режиму.

Останньою новелою, яка може суттєво позначитися на міжнародно-правовому режимі космосу, стало підписання на ініціативу США вісьмома державами, серед яких Сполучені Штати Америки, Великобританія, Об'єднані Арабські Емірати, Люксембург, Японія, Італія, Канада та Австралія 13 жовтня 2020 р. Домовленостей щодо програми «Артеміда» про принципи співпраці у цивільному дослідженні та використанні Місяця, Марсу, комет та астероїдів для мирних цілей (Artemis Accords) (далі — Домовленості щодо програми «Артеміда»), до яких 13 листопада 2020 р. приєдналася також Україна. Станом на червень 2021 до угоди приєдналося 12 країн (крім вище зазначених, учасниками є також Бразилія, Нова Зеландія, Південна Корея). Укладення

цієї угоди викликало побоювання щодо спроби США змінити міжнародно-правовий режим космічного простору, закріплений Договором про космос та Угодою про Місяць, відійшовши від принципу непривласнення.

Визначаючи міжнародний правовий режим космічного простору, у зарубіжних наукових дослідженнях часто застосовують також термін *global commons*, які означають простори та ресурси за межами національної юрисдикції. Незважаючи на його поширеність, змістовне навантаження цього концепту є неоднозначним, що спричинює ще більшу термінологічну плутанину у цьому питанні.

Враховуючи викладене вище, у рамках дослідження ми зробимо спробу визначити міжнародно-правовий режим космічного простору та його ресурсів та проаналізувати тенденції його змін, розглянувши його крізь призму таких концепцій, як загальна спадщина людства, *res communis*, *res nullius* та *global commons*. Розуміння міжнародного правового режиму космосу має важливе значення також для розроблення національної космічної політики та прийняття відповідного законодавства, адже враховуючи стрімку правотворчу діяльність, що її можна спостерігати в останні роки щодо освоєння ресурсів космосу, чітке та своєчасне визначення національної позиції у цьому питанні може мати далекосяжні політичні та економічні наслідки.

У роботі буде розглянуто міжнародно-правовий режим космічного простору у цілому. Питання правового статусу геостационарної орбіти, визначення таких понять, як «космічний об'єкт», «небесне тіло», «ресурси *in situ*», «корисні копалини» заслуговують на окремі наукові дослідження, тому детально у цій праці аналізуватися не будуть.

Питання міжнародно-правового режиму космічного простору завжди привертало увагу дослідників, серед яких такі видатні науковці, як А. Я. Капустін, Ю. М. Колосов, Н. Р. Малишева, Ю. С. Шемшученко, А. Кокка, Б. Ченг, Е. Фазан, Т. Л. Массон-Зван, Дж. Е. Нойес та інші. Останні тенденції у національній та міжнародній правотворчості активізували дослідницьку роботу у напрямку вироблення ефективного

правового регулювання видобутку та використання космічних ресурсів. Серед останніх варто звернутися до публікацій: Р. Деппано «Домовленості щодо програми «Артеміда»: еволюція чи революція у міжнародному космічному праві?» (2021); Дж. В. Нельсон «Домовленості щодо програми «Артеміда» та майбутнє міжнародного космічного права» (2020); Д. Вренч «Непривласнення, немає проблем: Договір про космос готовий до видобутку астероїдів» (2019); Дж. Хейс «Космос, останній рубіж підприємництва: стимулювання видобутку астероїдів за новими міжнародними правилами» (2018); С. В. Андерсон, К. Крістенсен, Дж. Ламанна «Освоєння природних ресурсів у космічному просторі» (2018); А. М. Леон «Видобуток як належно: дослідження законності прав власності на космічні ресурси» (2018); Т. Массон-Зван, Н. Палковіц «Регулювання прав на космічні ресурси: задоволення потреб держав та приватних сторін» (2017). Не залишаються поза світовими трендами також представники української науки. На окрему увагу заслуговують наукові праці: Н. Р. Малишевої «Міжнародно-правові засади розробки ресурсів Місяця, Марса та інших небесних тіл» (2021); О. П. Світличного «Право власності на космічні об'єкти» (2018); А. М. Гурової «Законодавче закріплення видобування та привласнення ресурсів космосу: перспектива чи авантюра» (2017).

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ РЕЖИМИ ПРОСТОРІВ ЗА МЕЖАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Перш за все, розглянемо особливості міжнародно-правових режимів, що застосовуються щодо просторів поза національною юрисдикцією. Окрім космосу, найчастіше мова йде про такі простори, як відкрите море, міжнародний район морського дна та Антарктику.

Res communis vs. res nullius. Одними із базисних концепцій щодо просторів та ресурсів, які не належали нікому конкретно, були давньоримські концепції *res communis* (лат., у множині — *res communes*) та *res nullius*. Останній вираз можна перекласти як «нічия річ» або «безхазяйна річ», у той час як перший означає «спільну річ». Принципова різниця між цими концептами полягає у можливості привласнення відповідної

«речі». Якщо *res communis* є спільною та не може бути привласнена окремою особою, то *res nullius* може бути привласнена першим, хто отримає її у своє володіння. Останнє твердження пов'язує концепцію *res nullius* із принципом суверенітету [30, с. 215], що є базисним у міжнародному праві щодо ресурсів у межах національної юрисдикції. Як зазначає І. І. Лукашук, у минулому усе, що не перебувало під суверенітетом держави, розглядалося як нічیه та могло бути привласнено державами [11, с. 135]. На думку К. Коліс, простір, який ще нікому не належить, не перебуває поза володінням, він просто чекає на перехід у володіння [32, с. 290].

Що ж до класичної концепції *res communis* або ж у повному варіанті *res communis omnium*, яка часто перекладається також як «загальне надбання», то вона передбачала, що у певних речей не могло бути власника, адже вони перебували у загальному користуванні, отже до них мала бути свобода доступу (наприклад повітря, вода, що тече, моря та їхні береги). Такі речі належали до *res extra commercium*, тобто були вилучені з цивільного обороту [2, с. 44]. Однак це не стосувалося ресурсів, що могли бути видобуті при використанні таких «речей», або прибутку від їхньої експлуатації. Як зазначав відомий дослідник римського права Д. Д. Грімм, така категорія речей, як *res naturali jure omnium communes* вважалися такими, що нікому не належали, але окремі відділені частини цих речей могли отримати значення *res in commercio*, тобто стати об'єктом приватної власності [2, с. 44]. Дещо іншу інтерпретацію пропонує А. Капурсо, на чий погляд «спільні речі» включають дві різні складові: «контейнер», тобто зовнішню форму, у якій містяться певні ресурси, та його «зміст», з яких перша не може бути привласнена, а друга є *res nullius*, а отже, може бути привласнена [29]. Саме такий режим наразі застосовується щодо відкритого моря, що є міжнародною територією, яка не може бути привласнена, однак ресурси якої можуть використовуватися та привласнюватися державами, їхніми громадянами або іншими зареєстрованими у них приватними суб'єктами. Ця інтерпретація *res communis* є ключовою для розуміння останніх змін у міжнародному режи-

мі космічного простору, що відбуваються у світлі прийняття національного законодавства про видобуток його ресурсів та підписання Домовленостей щодо програми «Артеміда», до чого ми повернемося пізніше.

Правовий статус та зміст концепції загальної спадщини людства. Окрім концепції *res omnium communis*, яка має саме давньоримське походження, у середині ХХ ст. отримала поширення інша, пов'язана із нею, але змістовно відмінна концепція — *res communis humanitatis*. Саме вона, на погляд дослідників, лягла спочатку у основу концепції загального надбання людства, а згодом — в основу концепції загальної спадщини людства [11, с. 135]. Один з ініціаторів затвердження останньої саме щодо космічного простору аргентинський науковець А. Кокка вважав, що давньоримська концепція *res communis omnium* не має нічого спільного з *res communis humanitatis* [31, с. 212]. Таке твердження здається занадто радикальним, адже ці два режими мають спільну основу — принцип непривласнення території. Різниця між ними полягає у правових підходах до можливості видобутку та привласнення її ресурсів. Якщо концепція *res omnium communis*, як вже було зазначено, передбачає таку можливість, то концепція *res communis humanitatis* передбачає можливість видобутку таких ресурсів тільки при умові їхнього справедливого розподілу серед усіх членів міжнародної спільноти. Саме такий режим був вироблений для ресурсів міжнародного району морського дна. При розробленні проекту Угоди про Місяць країни, що розвиваються, не вбачали серйозних підстав не застосовувати до природних ресурсів небесних тіл, особливо до Місяця, той самий режим, що й до морського дна за межами національної юрисдикції [21, с. 4].

Стаття 136 Конвенції ООН з морського права 1982 р. визнала цю територію та її ресурси загальною спадщиною людства, що було деталізовано у ст. 137, яка закріпила, що: 1) жодна держава не може претендувати на суверенітет чи суверенні права або здійснювати їх відносно будь-якої частини Району, тобто дна морів і океанів і його надр за межами національної юрисдикції (ст. 1 конвенції), чи його ресурсів; 2) жодна держава,

фізична або юридична особа не може привласнити будь-яку їхню частину; 3) усі права на ресурси Району належать усьому людству, від імені якого діє спеціальний орган. Ці ресурси не підлягають відчуженню; 4) корисні копалини, що видобуваються в Районі, можуть бути відчужені, але лише згідно з конвенцією; 5) жодна держава, фізична або юридична особа не може претендувати на права на корисні копалини, що видобуваються в Районі, набувати або здійснювати їх інакше, як згідно з конвенцією [10]. Зазначений режим було доповнено положеннями п. 1 ст. 140 конвенції, згідно з якими діяльність у Районі здійснюється ... на благо всього людства, незалежно від географічного положення держав, як прибережних, так і таких, що не мають виходу до моря, із особливим урахуванням інтересів і потреб держав, що розвиваються, та народів, які не досягли повної незалежності або іншого статусу самоврядування [10]. Для реалізації цієї політики конвенцією утворений Міжнародний орган з морського дна, що забезпечує справедливий розподіл фінансових та інших економічних вигод, отримуваних від діяльності в Районі, через відповідний механізм на недискримінаційній основі (п. 2 ст. 140 конвенції) [10].

Наведені статті яскраво демонструють сутність режиму загальної спадщини людства, що, як було вже зазначено, на думку певної частини держав світу, сформувався також щодо космосу та його ресурсів. Перш ніж перейти до його аналізу, розглянемо ключові положення концепції загальної спадщини людства.

Для правильного розуміння сутності та цілей концепції слід звернутися до історичного контексту, у якому вона формувалася. Виникнення та розвиток ідеї загальної спадщини відбувався у 1960—1970-ті рр. на тлі фінальної стадії розпаду колоніальних систем та початку формування нового міжнародного економічного порядку, в рамках якого молоді країни Азії, Африки та Латинської Америки почали вимагати встановлення справедливих умов у міжнародній торгівлі та у розподілі ресурсів територій поза національною юрисдикцією. За виразом А. Пардо, одного із основоположників концепції загальної спадщини стосовно міжнародного району морсько-

го дна, концепція кинула виклик структурним відносинам між багатими та бідними країнами та стала революцією не тільки у морському праві, але й у міжнародних відносинах [49, с. 559]. Її основною метою було завадити індустріально розвинутим країнам, чий економічний достаток і так багато у чому базувався на кількасотрічній експлуатації колоній, отримати доступ до необмеженого видобутку глобальних спільних ресурсів на тлі відсутності відповідної технологічної спроможності у країн, що розвиваються.

Це мають забезпечити ключові змістовні елементи концепції. Слід зазначити, що погляди на них у науці міжнародного права не співпадають. Так, вчені відносять до їхнього кола:

- 1) неможливість проголошення суверенітету щодо будь-якої частини відповідної території;
- 2) використання територій тільки у мирних цілях;
- 3) спільне управління;
- 4) розподіл прибутків від експлуатації [39, с. 377];
- 5) захист природного середовища [47, с. 450—451] чи, як його іноді ширше формулюють, захист об'єкта загальної спадщини від деградації [11, с. 140];
- 6) належність прав щодо ресурсів людству або ж міжнародній спільноті як єдиному цілому [47, с. 450—451] з урахуванням інтересів також майбутніх поколінь [11, с. 140].

Крім того, слід наголосити на тому, що хоча на думку дослідників принцип загальної спадщини стосується скоріше використання ресурсів в межах певної території, ніж самої території [30, с. 214], під загальною спадщиною розуміють саме простори та пов'язані із ними ресурси, які перебувають за межами державної юрисдикції [11, с. 136], а не ресурси, що можуть мати характер глобальних суспільних (*global public goods*) чи спільних благ (*global common goods* чи *global commons*), незалежно від місця їхнього розташування.

Режим спільного управління загальною спадщиною є одним із сильних місць у концепції, адже він має забезпечити дієві механізми видобутку та розподілу ресурсів без усіякої дискримінації та на справедливій основі [11, с. 140]. Однак саме утворення та об'єм повноважень струк-

тур, які могли б здійснювати таке управління, становить значні проблеми [53, с. 534]. Дійсно, поки що єдиним режимом загальної спадщини, забезпеченим відповідним механізмом, є режим міжнародного району морського дна.

Питання викликає статус концепції у нормативній системі міжнародного права. Дехто називає її принципом, що закріпився у загальному міжнародному звичаєвому праві [61, с. 337], дехто вважає, що про її звичаєвий статус можна казати виключно щодо міжнародного району морського дна [47, с. 456], дехто взагалі ставить під сумнів її нормативний статус, зважаючи на наявність так званих «постійних заперечувальників», які унеможливають утворення міжнародних звичаїв [47, с. 455]. Мірзаї С. вбачає основою застосування концепції загальної спадщини людства принцип справедливості, який, на його думку, не отримав належного закріплення у позитивному міжнародному праві, однак широко застосовується у практиці міжнародних судів [14, с. 13].

У жодному разі питання правового статусу концепції не є однозначно визначеним, що ускладнює її розвиток і застосування, а також призводить до її некоректного використання та навіть зловживання посиланнями на неї. Так, у публікаціях можна зустріти сміливі пропозиції відносити до загальної спадщини людства не тільки міжнародний район морського дна, а й космічний простір із небесними тілами [14], Антарктику, хоча й з певними зауваженнями щодо комплексності режиму [32, с. 300], відкрите море та повітряний простір за межами національної юрисдикції [16, с. 52]. Крім того, робляться пропозиції щодо можливого поширення цього режиму на такі об'єкти, як кіберпростір, людський геном [28], культурний спадок [36] та навіть клімат [53, с. 534] чи атмосферу [11, с. 139]. Як можна побачити, деякі із названих об'єктів, зокрема відкрите море, насправді не належать до загальної спадщини людства, а скоріше відносяться до *res communes*. На інші взагалі із низькою ймовірністю може бути поширений відповідний режим, зважаючи на особливі характеристики, які унеможливають обмеження та контроль за доступом до ресурсів (наприклад кіберпростір),

відсутність чітких кордонів (наприклад атмосфера), перебування під юрисдикцією окремих держав (наприклад культурний спадок).

***Global commons* як об'єкти міжнародного права.**

Такий широкий перелік об'єктів загальної спадщини людства зумовлений та пов'язаний ще з однією концепцією, яка останніми роками широко застосовується у наукових дослідженнях, — концепцією глобальних спільних благ (*global commons*). Слід відмітити, що до неї звертаються представники різних наук, — економіки, політології, міжнародних відносин та права, хоча походить вона саме з економічних досліджень, у яких проводиться класифікація видів благ та виокремлюються їхні визначальні характеристики. Саме останнє є цінним для правової теорії, адже відмінності сутнісних характеристик досліджуваних благ впливають на можливості їхнього привласнення, використання та, у результаті, правового регулювання.

У найзагальнішому вигляді блага поділяють на приватні та публічні (чи суспільні). Першим властиві виключність та конкурентність, тоді як останні є невиключними та неконкурентними [19, с. 131]. Категорії виключності та конкурентності є ключовими для розрізнення благ, що можуть перебувати у приватній чи спільній власності. Так, виключність означає, що можливість доступу до блага надається тільки його власнику та, головне, що він може бути забезпечений правовими засобами, а конкурентність означає, що споживання блага одним суб'єктом зменшує можливість його споживання іншими. Водночас різноманітність економічних благ не вкладається у такий спрощений дихотомічний поділ, що призвело дослідників до більш складної класифікації. Так, один з авторів теорії спільних благ П. Самуельсон у своїй відомій праці «Чиста теорія державних витрат» (1954) дослідив категорію так званих «чистих» суспільних благ [52], тобто дійсно невиключних та неконкурентних. Поряд із ними наразі виокремлюють так звані «чисті» приватні блага та «змішані» блага, останні у свою чергу поділяють на клубні, виключні та неконкурентні, та спільні, невиключні та конкурентні [17, с. 25; 26, с. 8; 58, с. 8]. Саме до останньої категорії відносяться також глобальні спільні блага (*global commons*),

тобто такі блага, якими можуть користуватися всі країни, народи та навіть покоління [42, с. 95].

Отже, з точки зору економічної теорії глобальні спільні блага — це такі ресурси, доступ до яких є загальним, але їхнє споживання поступово призводить до деградації, тобто зменшення кількості чи якості ресурсу. Саме у цьому, кажучи спрощено, полягає добре відома «трагедія спільного» чи «трагедія общин» (“the tragedy of commons”), як її перекладають українською, що була обґрунтована Г. Хардіном у 1968 р.

Разом з тим це поняття, запозичене з економіки, у теорії міжнародних відносин та міжнародному праві отримало дещо інше тлумачення. Під глобальними спільними благами у цих науках часто розуміють такі простори та їхні ресурси, які не підпадають під ексклюзивну юрисдикцію жодного уряду [37, с. IX], перебувають поза національною юрисдикцією та до яких усі держави мають доступ [38, с. 5–6], який ніким не може бути обмежений [60, с. 1]. Таке визначення споріднює *global commons* із *res communes*.

Серед просторів, які належать до зазначеної категорії, найчастіше зазначають відкрите море, повітряний простір, космос та кіберпростір [55, с. 1]. Але цим пропозиції не обмежуються, адже до них зараховують також клімат, озоновий шар, Антарктику, рибні ресурси відкритого моря, міжнародні води, міграційні види [37, с. IX], тропічні ліси, біорізноманіття [38, с. 5–6], полярні регіони [27, с. 37], океани, океанічну атмосферну систему та навіть Землю у цілому [60, с. 18].

Як можна побачити, серед запропонованих об’єктів наявні як глобальні «чисті» суспільні блага — невиключні та неконкурентні (наприклад клімат, озоновий шар), так і глобальні спільні блага — невиключні, але конкурентні (наприклад геостационарна орбіта, рибні ресурси відкритого моря). Таке різноманіття відмінних за своїми характеристиками ресурсів та просторів, що пропонують об’єднати у рамках однієї категорії, свідчить про наявність значної термінологічної плутанини та, як наслідок, правової невизначеності щодо статусу та режиму використання цих об’єктів та просторів.

Слід також зазначити, що розуміння *global commons* саме як просторів значно ускладнює

розроблення ефективного режиму їхнього правового регулювання. Віднесення усіх глобальних спільних благ до *res communes* спрощує ситуацію, однак, на жаль, не вирішує проблему «трагедії спільного», адже необмежене використання конкурентних ресурсів таких територій невідворотно призведе до їхньої деградації. Ускладнюється ситуація ще й тим фактом, що на практиці у межах одного простору можуть міститися різноманітні блага, наприклад, «чисті» суспільні блага, спільні блага та навіть приватні блага. Так, якщо розглянути ресурси космічного простору, то серед них можна виокремити «чисті» суспільні блага, як-от: мінеральні ресурси *in situ* Місяця, інших планет та астероїдів, що наразі є невиключними (потенційно доступ до них може бути надано усім державам та відповідно до законодавства останніх, певним суб’єктам господарювання) та неконкурентними (зважаючи на те, що якнайменш на сучасному етапі ресурси цих космічних тіл можна вважати необмеженими) благами; спільні блага, як-от: геостационарна орбіта, що є невиключним (доступ до неї мають усі держави та, відповідно до законодавства останніх, певні суб’єкти господарювання), але конкурентним (простір геостационарної орбіти є обмеженим природним ресурсом, адже у ньому можна розмістити тільки лімітовану кількість супутників) благом; приватні блага, як-от: у перспективі відобуті ресурси небесних тіл у разі визнання щодо них приватних прав, які у цьому випадку будуть виключними (доступ до них будуть мати тільки відповідні суб’єкти господарювання) та конкурентними (їхнє використання одним суб’єктом не залишатиме такої можливості для інших) благами. Усе це свідчить про неможливість наявності тільки одного гомогенного режиму правового регулювання щодо таких комплексних об’єктів, яким є космічний простір.

Явище поєднання різних міжнародно-правових режимів щодо певних територій, яке ми пропонуємо називати фрагментацією, вже привертало до себе увагу науковців. Так, К. Коліс наголошує на різноманітності правових режимів, що стосуються Антарктики та космічного простору [32, с. 10]. Крім того, це логічно пояснюється зазначеною вище теорією А. Капурсо щодо

res communes, який пропонує окремо розглядати «контейнер» та «зміст» певних об'єктів. Ще одним проявом фрагментації може бути розрізнення правого режиму видобутих ресурсів та ресурсів *in situ*, що є особливо актуальним у контексті видобутку ресурсів космічного простору.

Отже, викладене вище дозволяє дійти певних попередніх висновків. Перш за все, потрібно розрізнити поняття глобальних спільних благ (*global commons*) та міжнародні правові режими, які встановлюють порядок їхнього використання. До останніх належать режими *res nullius* (або приватної власності), *res communis* та загальної спадщини людства, який можна розглядати як модифікацію режиму *res communis*. Якщо останній дає можливість необмеженого доступу до ресурсів спільних просторів, то режим загальної спадщини людства фактично підпорядковує такий доступ колективному управлінню та контролю, що певною мірою може вирішити проблему «трагедії спільного».

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ ЩОДО КОСМІЧНОГО ПРОСТОРУ ТА ЙОГО РЕСУРСІВ

З'ясувавши сутність та особливості правових категорій, які пропонується застосовувати до космічного простору та його ресурсів, розглянемо його відповідність окресленим правовим режимам.

Перш за все спробуємо встановити, наскільки правові положення, що визначають міжнародно-правовий режим космічного простору, корелюють із ключовими елементами концепції загальної спадщини людства. Як вже зазначалося, основними документами, які регламентують діяльність у космосі, є Договір про космос та Угода про Місяць, хоча визначення статусу космосу почалося ще до їхнього підписання із прийняттям у 1963 р. Генеральною Асамблеєю ООН Декларації правових принципів, що регламентують діяльність держав з дослідження та використання космічного простору. Саме вона уперше проголосила принцип непривласнення космосу та здійснення діяльності у ньому на благо і в інтересах усього людства [4]. Однак ключовим джерелом регламентації такої діяльності став та залишається Договір про космос, який

станом на 2021 р. був ратифікований 111 державами, включно з усіма найбільшими космічними державами, зокрема США та Люксембургом. Така значна міжнародна підтримка цього договору дає підстави вважати, що його положення можна розглядати також як частину загального звичаєвого права, що, однак, потребує окремих досліджень.

Слід підкреслити, що в договорі не міститься посилання на загальну спадщину людства, а тільки на «надбання всього людства» (ст. 1). У англійському перекладі цей вираз звучить, як «the province of all mankind», що може перекладатися також як «сфера діяльності» або «царина людства». Ключовим принципом, що міститься у Договорі про космос, є саме принцип непривласнення його території та ресурсів, який лежить в основі як режиму *res communis*, так і режиму загальної спадщини людства. Так само закріплено принцип використання космосу виключно у мирних цілях (ст. 4). Стаття 9 встановлює правило щодо необхідності уникнення шкідливого забруднення, яке можна із певними зауваженнями трактувати як зобов'язання щодо захисту природного середовища [5]. Разом з тим договір не утворює механізмів спільного менеджменту та розподілу прибутків від експлуатації космічних ресурсів, як це робить Конвенція ООН про морське право щодо міжнародного району морського дна.

Основним джерелом, що закріплює принцип загальної спадщини людства щодо космосу, прийнято вважати Угоду про Місяць, яка, і на цьому потрібно окремо наголосити, станом на 2021 р. є ратифікованою тільки 18 державами, серед яких немає жодної крупної космічної держави. Такий низький рівень представництва не дозволяє казати про міжнародний звичаєвий статус положень документу.

Угода визначає міжнародно-правовий режим Місяця та інших небесних тіл Сонячної системи, окрім Землі, за винятком тих випадків, коли набирають чинності конкретні правові норми стосовно будь-якого з цих небесних тіл (п. 1 ст. 1) [22]. Останнє положення привертає до себе увагу, адже передбачає можливість утворення спеціальних правових режимів.

Ключовою статтею угоди, яка визначає особливості режиму зазначених тіл, є ст. 11, п. 2 якої також закріплює принцип непривласнення. Однак головним є те, що п. 1 цієї статті визначає Місяць та його природні ресурси загальною спадщиною людства [22]. Цікаво, що саме цей факт тлумачиться дослідниками як основна причина неефективності угоди [14, с. 96].

Далі у п. 3 ст. 11 Угода про Місяць наголошує, що «природні ресурси, там де вони є (прим. автора — *in situ*), не можуть бути власністю будь-якої держави, міжнародної міжурядової чи неурядової організації, національної організації чи неурядової установи чи будь-якої фізичної особи» [22]. Цей пункт дає підстави багатьом прихильникам концепції загальної спадщини людства заперечувати можливість встановлення приватної власності щодо ресурсів небесних тіл. З іншого боку, супротивники такого підходу наголошують на тому, що цей припис стосується тільки ресурсів *in situ*, та припиняє свою дію щодо видобутих корисних копалин [13, с. 897].

І нарешті, п. 5 ст. 11 закріплює зобов'язання держав-учасниць встановити міжнародний режим, включаючи відповідні процедури, для регулювання експлуатації природних ресурсів Місяця, коли стане очевидно, що така експлуатація стане можливою найближчим часом. Це положення є базою для створення механізму спільного менеджменту, який є визначальною ознакою режиму загальною спадщини. Такий механізм, однак, так і не був утворений. Хоча останні події щодо підписання Домовленостей щодо програми «Артеміда» наводять на думку про його можливий розвиток.

Отже, аналіз положень Договору про космос та Угоди про Місяць дозволив встановити, що міжнародно-правовому режиму космосу властиві деякі риси загальної спадщини людства. Разом з тим йому не вистачає таких ключових елементів її концепції, як механізм спільного управління та механізм розподілу ресурсів. Положення Угоди про Місяць хоча й заклали основу для подальшого розвитку режиму загальної спадщини щодо космосу, але за відсутності широкої міжнародної підтримки залишилися тільки декларативними. У цілому, враховуючи той факт, що

деякі держави, наприклад СРСР, з самого початку виступали проти закріплення принципу загальної спадщини в Угоді про Місяць, можна дійти висновку про те, що принцип загальної спадщини людства стосовно космічного простору не отримав статусу міжнародного звичаю, а положень компромісного Договору про космос недостатньо для його остаточного договірної закріплення. Натомість загальноновизнаною нормою міжнародного космічного права є принцип непривласнення території космосу ані шляхом проголошення суверенітету, ані шляхом звернення до окупації, ані іншими засобами.

МАЙБУТНЄ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ КОСМІЧНОГО ПРОСТОРУ

Принцип непривласнення та національне законодавство щодо видобутку та використання ресурсів космічного простору. Спроби закріпити права власності на космічні ресурси робилися неодноразово. Варто згадати діяльність широковідомої компанії «Lunar Embassy» із продажу земельних ділянок на Місяці, яку можна кваліфікувати як шахрайську [46, 50], та невдалу спробу привласнити права на астероїд у судовому порядку, яку зробив у 2003 р. громадянин США Грег Неміц [62, с. 446].

Однак справжніми правовими новелами останніх років стало прийняття Закону США про конкурентоздатність у галузі комерційних космічних запусків 2015 р. та Закону Люксембургу про дослідження та використання космічних ресурсів 2017 р. Окрім цілої низки рішень, які регламентують діяльність приватних компаній з розвідки, видобутку та експлуатації ресурсів небесних тіл та визначають процедури отримання дозволів та проведення контролю за діяльністю відповідних компаній, ці закони визнали за останніми право приватної власності щодо зазначених ресурсів. Так, секція 402 закону США встановлює, що «громадянин США, який займається комерційним видобутком ресурсів астероїда чи космосу відповідно до цього розділу, має право на будь-який отриманий ресурс, включаючи право володіння, привласнення, транспортування чи продажу ресурсу астероїда чи космосу, отриманого відповідно до застосо-

ваного права, включаючи міжнародні зобов'язання США» [59]. Закон Люксембургу є набагато більш лаконічним, адже ст. 1 в одному реченні визнає, що космічні ресурси можуть бути привласненими [48].

Зазначені положення викликали широку міжнародну дискусію щодо правомірності закріплення на рівні національного законодавства прав приватної власності на космічні ресурси [6, п. 233], адже на перший погляд такі дії держав суперечать принципу непривласнення, закріпленому у Договорі про космос. Разом з тим таку думку поділяють не всі. Останні публікації, особливо американських вчених, демонструють інші підходи до вирішення проблеми та тлумачення принципу непривласнення. Так, на думку Дж. Вренча, ст. 2 Договору про космос не закріплює абсолютну заборону на володіння ресурсами, видобутими у космосі [62, с. 447], адже принцип непривласнення стосується саме території, а не видобутих ресурсів [62, с. 461]. Отож, договір не потребує ніяких змін у цьому аспекті. Інша ідея, що виправдовує прийняття вищезазначених законів, стосується положення п. 3 ст. 11 Угоди про Місяць щодо заборони привласнення ресурсів саме *in situ*, а не видобутих корисних копалин [35, с. 268].

Натомість А. М. Леон у своєму дослідженні щодо законності прав власності на космічні ресурси приходять до висновку, що відносно широкомасштабного видобутку ресурсів законодавство США все ж порушує принцип непривласнення [43, с. 543]. Таке протиріччя викликає занепокоєність у потенційних приватних інвесторів, адже у перспективі їхні права можуть бути оскаржені. Це спонукає дослідників до пошуку шляхів виходу з ситуації, що склалася, причому, якщо представники країн, що розвиваються, вимагають того, щоб комерціалізація космосу не відбувалася [6, п. 233], представники розвинутих країн пропонують змінити Договір про космос, зокрема ст. 2, доповнивши її новою частиною про те, що заборона національного привласнення не стосується приватних компаній [40, с. 207].

Отже, одним із шляхів вирішення проблеми зміни міжнародно-правового режиму щодо експлуатації ресурсів космічного простору може

бути міжнародна договірна правотворчість, тобто внесення змін до чинного Договору про космос, або ж навіть укладення нового договору. Однак це не єдиний спосіб, у який утворюють або змінюють норми міжнародного права, адже це може відбуватися також завдяки міжнародній звичаєвій правотворчості.

Домовленості щодо програми «Артеміда» як чинник формування нового міжнародно-правового режиму космічного простору. На тлі гострих дискусій про правомірність прийняття національних правових актів щодо комерціалізації космічного простору 13 жовтня 2020 р. на ініціативу США була підписана Домовленості щодо програми NASA «Артеміда» про принципи співпраці у цивільному дослідженні й використанні Місяця, Марса, комет та астероїдів для мирних цілей. Цей міжнародний акт викликав ще більш бурхливу реакцію міжнародної спільноти, адже дехто побачив у ній спробу США замінити ним Угоду про Місяць, впровадивши у нормативний масив міжнародного космічного права принципово нові положення.

Насправді, Домовленості щодо програми «Артеміда» привертають до себе увагу як завдяки своєму змісту, так і завдяки правовому статусу та формату підписання, які необхідно враховувати, намагаючись зробити висновок про міжнародне правотворче значення цього акту. Як зазначає Р. Деplано, з точки зору змісту усі положення угоди можна поділити на три групи: 1) ті, що інкорпорує чинне міжнародне право, перш за все норми Договору про космос (секції 3, 4, 5, 6, 7, 12), 2) ті, що конкретизують чинне міжнародне право (секції 10, 11), та 3) ті, що є новими у порівнянні із чинним міжнародним правом (секції 9, 11) [33, с. 802—812]. Отож, на погляд дослідниці, положення угоди про видобуток космічних ресурсів (секція 10) не є цілком новими, а скоріше такими, що доповнюють сучасне міжнародне космічне право. Дійсно, положення секції 10, на перший погляд, відповідають чинному міжнародно-правовому режиму космосу. Принаймні п. 2 секції наголошує на тому, що видобуток та використання космічних ресурсів, як з поверхні, так і з надр небесних тіл, має здійснюватися у відповідності до Договору про космос. Цей

припис доповнюється п. 1 секції, де закріплено, що використання ресурсів космосу може піти на благо людству, сприяючи безпечним майбутнім місіям [56]. Однак, як можна побачити, угода не тільки не заперечує можливості комерційного видобутку ресурсів, але й уточнює у п. 2. секції 10 зобов'язання її підписантів гарантувати те, що видобуток космічних ресурсів не становить національного привласнення відповідно до ст. 2 Договору про космос та що контракти та будь-які інші правові акти, пов'язані із космічними ресурсами, мають відповідати Договору про космос. Такий підхід, вочевидь, більшою мірою відповідає прагненню США «легалізувати» комерційну експлуатацію ресурсів космосу також на рівні міжнародного права.

Для того щоб зрозуміти, яким чином це може відбуватися, потрібно визначитись із правовим статусом угоди та її потенційним правотворчим впливом. Перш за все слід наголосити на тому, що Домовленості щодо програми «Артеміда» не є саме міжнародним нормативним договором у дусі Віденської конвенції про право міжнародних договорів. Її можна визначити як міжнародну політичну угоду або ж протокол про наміри [9]. На погляд Н. Р. Малишевої, «Домовленості в рамках програми «Артеміда» за сукупністю ознак слід віднести до міжвідомчого акту міжнародного м'якого права відкритого типу» [12, с. 77]. Принаймні цей документ не закріплює чітких міжнародних зобов'язань держав-учасниць. Про це свідчить, окрім положень секції 1 угоди, де її названо політичним зобов'язанням, також форма його укладення (зокрема, як зазначається у секції 13 угоди, вона не підлягає реєстрації у Секретаріаті ООН), суб'єкти підписання (космічні агенції держав-учасниць) та «лінгвістичні маркери, якими визначається вектор майбутньої діяльності підписантів, не обумовлюючи їхніх зобов'язань» [9]. Це, однак, не означає, що угода не має жодного правотворчого чи, як у нашому випадку, правозмінюючого ефекту.

Як відомо, міжнародна правотворчість — складний та не завжди очевидний процес, що особливою мірою стосується міжнародної звичаєвої правотворчості [15, с. 123]. Якщо принцип непривласнення космічного простору наразі

можна розглядати як звичаєву норму загального міжнародного права, то підписання угоди, навіть політичного характеру, може стати початком поступової зміни цього звичаю або утворенням його «нової» інтерпретації. Насправді сприйняття Домовленостей щодо програми «Артеміда» як засобу тлумачення положень ст. 2 Договору про космос цілком відповідає положенням ст. 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, зокрема положенню п. 3 (b) про наступну практику застосування договору, яка становить угоду учасників про її тлумачення [33, с. 707]. Хоча негативна реакція деяких країн, зокрема Китаю та Росії, на її підписання ставить під сумнів одноманітність такої практики, а отже, і її формування.

Таким чином, Домовленості щодо програми «Артеміда» справляють певний правотворчий вплив на сучасний міжнародно-правовий режим космічного простору. Слід зауважити, що велике значення для визначення наявності *opinion juris* держав має також їхнє нове національне законодавство [44, с. 17]. У цьому контексті останні новели у правовому регулюванні космічної сфери дозволяють деяким дослідникам казати навіть про формування нового міжнародного космічного порядку [23, с. 28]. Яким він буде, залежить від поведінки держав, підтримки або відсутності підтримки з їхнього боку нової інтерпретації принципу непривласнення, що просувається США та іншим країнами, зацікавленими у комерціалізації космосу. Принаймні у наш час багатостороння правотворчість у космічній сфері переживає важкі часи [45, с. 6].

ВИСНОВКИ

Наразі міжнародне космічне право проходить наступний етап еволюції, особливо в тому, що стосується міжнародно-правового режиму космосу та його ресурсів. Космос розглядають як один із найважливіших, але недостатньо врегульованих *global commons*, сферу інтенсивної стратегічної конкуренції [54, п. 13]. Однак вироблення ефективного міжнародно-правового регулювання вимагає чіткого розуміння характеристик та особливостей як самого космічного простору, так і різноманітних ресурсів, що можуть видобуватися або використовуватися у ньому. У цьому

аспекті звернення до доробку економічної науки, яка розрізняє глобальні суспільні блага (*global public goods*) та глобальні спільні блага (*global common goods*), є дуже важливим, адже ці категорії, хоча й можуть перебувати у межах одного простору, потребують різного правового регулювання та механізмів захисту.

Таке регулювання можна забезпечити завдяки різноманітним міжнародно-правовим режимам, які склалися протягом історії людства стосовно різних видів благ та просторів. Основними з них є режими *res nullius*, *res communis* та загальної спадщини людства. З аналізу чинних норм міжнародного космічного права випливає висновок про те, що принцип загальної спадщини людства не був остаточно закріплений у міжнародному праві щодо космічного простору та його ресурсів. Натомість широке міжнародне визнання принципу непривласнення космосу дозволяє визнати, що наразі панівним міжнародно-правовим режимом, який визначає порядок його використання, є саме режим *res communis*. На користь цього свідчить також прийняття національного законодавства, що дозволяє привласнення та комерційну експлуатацію видобутих космічних ресурсів при дотриманні принципу непривласнення щодо території їхнього видобування. Разом з тим таке привласнення ресурсів у випадку, наприклад, експлуатації астероїда, викликає сумніви щодо готовності приватної компанії передати такий астероїд у спільне користування, як того вимагає режим *res communis*. Такі побоювання наводять на думку про можливість повернення у міжнародному космічному праві навіть до практики *res nullius* та доктрини «першого володіння», яка може бути лаконічно передана висловом «перший у часі, перший у праві» [30, с. 217]. Такий розвиток подій, однак, не розглядається як припустимий більшістю держав світу, адже є очевидним, що саме цього прагнуть розвинені космічні країни, перш за все США.

Водночас важко не побачити беззаперечні переваги, які може дати людству комерціалізація космосу. І хоча наразі не йдеться про індустріальний видобуток ресурсів Місяця та астероїдів з метою їхнього подальшого транспортування на Землю [54, п. 16], навіть можливість їхнього

майбутнього використання для забезпечення місії на Місяці та Марсі є дуже перспективною. Необхідно також усвідомлювати і той факт, що без інвестицій приватного сектору просування таких високовартісних проєктів є майже неможливим навіть для розвинутих країн. У свою чергу, зрозуміло, що приватні компанії прагнуть отримання прибутків, сприятливого інвестиційного клімату та чітких правил «гри». Вони не бажають просто ділити отримані ресурси із бідними країнами, які, на жаль, іноді намагаються зловживати правами, що гарантує їм принцип загальної спадщини людства. Варто згадати проблему так званих «паперових супутників». Отже, ситуація, що склалася, вимагає винайдення ефективних механізмів правового регулювання, які б дозволили збалансувати інтереси розвинутих країн та країн, що розвиваються, державних та приватних підприємств.

На нашу думку, це неможливо у межах вже відомих людству міжнародно-правових режимів щодо просторів за межами виключної національної юрисдикції. Зауваження про недоречність застосування до космосу наземних правових режимів вже неодноразово лунали у міжнародній спільноті [62, с. 461]. Комплексність об'єкта правового регулювання, яким є космос із його нескінченим простором, незчисленними небесними тілами та необмеженими й різноманітними можливостями використання, вимагає утворення унікального міжнародно-правового режиму, який би поєднував у собі елементи інших, вже випробуваних людством режимів. Його базою може виступати режим *res communis*, який, однак, варто доповнити елементами концепції загальної спадщини людства, зокрема чітким механізмом контролю, який би гарантував захист космосу, небесних тіл та навіть «космічної спадщини» (концепт, введений у правовий дискурс секцією 9 Домовленостей щодо програми «Артеміда») від деградації та надмірної експлуатації, що дозволило б відвернути «трагедію загального». Логічно було б також передбачити у рамках цього режиму процедуру визнання прав власності приватних суб'єктів щодо видобутих ресурсів та інших об'єктів, можливо, на основі пріоритету заявлених прав.

У цей важливий для космічного права момент окремі держави, зокрема Україна, повинні чітко розуміти, у чому полягають їхні національні інтереси, та наполегливо реалізовувати їх як шляхом активної міжнародної співпраці, так і шляхом розроблення ефективного національного законодавства. Крім того, важливо усвідомлювати, які правові наслідки з огляду на чинне міжнародне право та національне законодавство може мати та чи інша поведінка держави. Ідея прийняття закону, який би дозволив привласнення та видобуток космічних ресурсів приватним особам на кшталт законів США та Люксембургу, є дуже привабливою, адже відповідні держави можуть розглядатися як «хаби» для крупних міжнародних компаній, які будуть реєструвати свої представництва у цих країнах задля так званого «прапора зручності» [44, с. 18]. Але слід також пам'ятати, що питання про відповідність такого законодавства положенням Договору про космос не є остаточно вирішеним. У перспективі його прийняття може розглядатися як порушення міжнародних зобов'язань держави та призвести до міжнародної відповідальності. Крім того, можливе ухвалення такого закону в Україні вимагатиме внесення комплексних змін до цілої низки законів та підзаконних нормативно-правових актів, без яких цей режим просто не запрацює [3, с. 500].

Безперечно економічно цікавою є для України також участь в Домовленостях щодо програми «Артеміда», зокрема з огляду на можливість поновлення Рамкової угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом США про співробітництво у дослідженні та використанні космічного простору у мирних цілях, яка припинила дію у 2019 р. Більш плідне співробітництво між державами може бути забезпечено у майбутній двосторонній угоді, підписаній на основі програми «Артеміда», що зробить можливим реалізацію власного концепту дослідно-промислової

бази на Місяці, розробленого Державним підприємством «Конструкторське бюро «Південне» ім. М. К. Янгеля», а також виробництво інших зразків космічної техніки, що проєктуються в Україні [9]. Для підписання такої угоди Україна має якнайскоріше визначитись із конкретними суб'єктами, напрямками та формами участі у програмі [12, с. 80], без чого вона так і залишиться для нашої держави протоколом про наміри.

Однак, заглиблюючись у таку співпрацю, слід розуміти, що підписання відповідних угод та прийняття законів демонструє юридичну позицію держави, яка відповідно до принципу добросовісності має бути послідовною та яка може бути сприйнята як прояв *opinio juris*, тобто згоди держави із формуванням нової норми міжнародного права. У випадку формування міжнародних звичаїв іноді досить важко заздалегідь передбачити його конкретний зміст. Враховуючи це, Україна повинна розуміти, чи дійсно відповідають її національним інтересам тенденції щодо комерціалізації космосу та привласнення його ресурсів приватними компаніями, зважаючи на те, що більшість з них утворені іноземними громадянами та юридичними особами.

Отже, на завершення нашого дослідження бажаємо ще раз наголосити на необхідності вироблення нового ефективного міжнародно-правового режиму космічного простору. Доречніше було б зробити це саме шляхом міжнародної договірної правотворчості, яка є більш прозорою та передбачуваною, хоча і потребуватиме часу, необхідного для узгодження волі держав. У цьому зв'язку деякі дослідники пропонують укласти новий договір про космос [40, с. 207]. Однак, на наш погляд, внесення змін у чинний Договір про космос допомогло б зменшити транзакційні витрати та зробило б цей важливий міжнародний договір ще більш дієвим механізмом регулювання міжнародних відносин у сфері використання космосу та його ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відьмаченко А. П. Малі тіла Сонячної системи. *Енциклопедія сучасної України*. Гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ: Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=63101 (дата звернення: 30.07.2021).
2. Гримм Д. Д. *Лекции по догме римского права: пособие для слушателей*. 6-е изд., испр. и доп. Киев: Товарищество печатного и издательского дела авторов-издателей «Голос», 1919. XI, 279 с. URL: <https://dspace.spbu.ru/handle/11701/18236?mode=full> (дата звернення: 30.07.2021).
3. Гурова А. М. Законодавче закріплення видобування та привласнення ресурсів космосу: перспектива чи авантюра. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 493—501.
4. *Декларация правовых принципов, регулирующих деятельность государств по исследованию и использованию космического пространства*: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 1962 (XVIII) от 13 декабря 1963 г. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/outerspace_principles.shtml (дата звернення: 30.07.2021).
5. *Договір про принципи діяльності держав стосовно дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла 1967 р.* (набув чинності 10.10.67). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_480#Text (дата звернення: 30.07.2021).
6. *Доклад Комитета по использованию космического пространства в мирных целях: Шестидесятая сессия (7—16 июня 2017 года)*. URL: https://www.unoosa.org/res/oosadoc/data/documents/2017/aac_1051/aac_1051_309add_1_0_html/AC105_L309Add01R.pdf (дата звернення: 30.07.2021).
7. Замкнутый круг: борьба за ресурсы приводит к конфликтам, которые уничтожают природу. *Новости ООН*. 17.09.2020. URL: <https://news.un.org/ru/story/2020/09/1386042> (дата звернення: 30.07.2021).
8. Иванов Є. *Геокадастрові дослідження гірничопромислових територій*: Монографія. Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 372 с.
9. Кірпачова М. За кулісами Угоди «Артеміда»: аналіз політичних та правових аспектів. *Вокс Україна*, 17.11.20. URL: <https://voxukraine.org/tag/nasa/> (дата звернення: 30.07.2021).
10. *Конвенция ООН по морскому праву 1982 р.* (набула чинності: 16.11.94). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text (дата звернення: 30.07.2021).
11. Лукашук И. И. *Международное право: особенная часть: учебник*. Изд. 3-е. Москва: Волтерс Клувер, 2005. 517 с.
12. Малишева Н. Р. Міжнародно-правові засади розробки ресурсів Місяця, Марса та інших небесних тіл. *Космічна наука та технологія*. 2021. 27, № 4 (131). С. 74—82. URL: <https://doi.org/10.15407/knit2021.04.074>
13. *Международное право: учеб.* Отв. ред. А. Н. Вылегжанин. 2-е изд. Москва: Юрайт, 2010. 1003 с.
14. Мирзай С. *Концепция общего наследия человечества в современном международном праве*: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2018. 173 с.
15. Нігреєва О. О. Міжнародна звичаєва правотворчість: окремі аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 123—128.
16. Пашенко И. Ю. Концепция общего наследия человечества в современном международном праве и проблемы ее реализации. *Sci. Time*. 2014. № 2. С. 50—55.
17. Пилипенко А. Н., Горбанев В. С. Глобальные блага в структуре благ общественного назначения. *Вестн. соц.-эконом. исслед.* 2018. № 2 (66). С. 19—28.
18. Подберезкин А. И., Харкевич М. В. *Мир и война в XXI веке: опыт долгосрочного прогнозирования развития международных отношений*. Москва: МГИМО-Университет, 2015. 581 с.
19. Радіонов Ю. Д. Теорія виробництва і надання суспільних благ. *Наук. вісник Ужгородського нац. ун-ту. Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 11. С. 129—133.
20. Сотник І. М., Шевельова Д. С. *Боротьба за обмежені ресурси як підґрунтя виникнення військових конфліктів*. Економічні проблеми сталого розвитку: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 27 травня 2015 р.). Суми: СумДУ, 2015. С. 40—42.
21. *Тридцатилетие Соглашения по Луне: итоги и перспективы: Неотредактированная стенограмма, Комитет по использованию космического пространства в мирных целях, Юридический подкомитет* (Симпозиум, Вена, 23 марта 2009 г.). URL: https://www.unoosa.org/pdf/transcripts/legal/LEGAL_T784R.pdf (дата звернення: 30.07.2021).
22. *Угода про діяльність держав на Місяці й інших небесних тілах 1979 р.* (набула чинності 11.07.84). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_482#Text (дата звернення: 30.07.2021).
23. Alshdaifat Sh. A. Who Owns What in Outer Space? Dilemmas regarding the Common Heritage of Mankind. *Pécs J. Inter. and Eur. Law*. 2018. 2. P. 21—43.
24. Anderson S. W., Christensen K., LaManna J. The Development of Natural Resources in Outer Space. *J. Energy & Natural Resources Law*. 2018. 36. P. 1—32.

25. Atkinson N. *What Are Asteroids Made of?* September 12, 2015. URL: <https://www.universetoday.com/37425/what-are-asteroids-made-of/> (дата звернення: 30.07.2021).
26. Bizzarri K. *Beni pubblici globali*. Come gestire la globalizzazione nel 21° Secolo. Firenze: Campagna per la Riforma della Banca Mondiale, Fondazione Culturale Responsabilità Etica, 2005. 42 p.
27. Buttigieg J. The Common Heritage of Mankind: From the Law of the Sea to the Human Genome and Cyberspace. *Symposia Melitensia*. 2012. **8**. P. 81—92.
28. Bosselmann K. Governing the Global Commons: the “Planetary Boundaries” Approach. *Policy Quarterly*. 2017. **13**, № 1. P. 37—42.
29. Capurso A. *The Non-Appropriation Principle: A Roman Interpretation*. 69th International Astronautical Congress, Bremen, Germany, 1—5 October 2018. URL: <http://iislweb.org/awards-and-competitions/diederiksverschuur-award/> (дата звернення: 30.07.2021).
30. Cherian J. G., Abraham J. Concept of Private Property in Space – An Analysis. *J. Int. Commercial Law and Technology*. 2007. **2**, № 4. P. 211—220.
31. Cocca A. A. Mankind as the New Legal Subject: A New Juridical Dimension Recognized by the UN. *IISL Colloquium on the Law of Outer Space*. 1971. **14**. P. 209—218.
32. Collis C. Territories beyond possession? Antarctica and Outer Space. *Polar J*. 2017. № 7(2). P. 287—302. URL: <https://eprints.qut.edu.au/110967/2/110967.pdf> (дата звернення: 30.07.2021).
33. Deplano R. The Artemis Accords: Evolution or Revolution in International Space Law? *Int. and Comparative Law Quarterly*. 2021. **70**, № 3. P. 799—819.
34. Ericsson M., Söderholm P. *Mineral Depletion and Peak Production*: POLINARES working paper n. 7. Brussels: POLINARES Consortium, 2010. 9 p.
35. Force M. K. The Paradox of United States’ Position on Regulation of Space Resource Extraction. *Proceedings of the IISL*. 2016. № 9. P. 259—277.
36. Forrest C. Cultural Heritage as the Common Heritage of Humankind: A Critical Reevaluation. *Comp. and Int. Law J. South Afr.-Cilsa*. 2007. **40**, № 1. P. 124—151.
37. *Global Commons: Expert Paper Series Two*. Secretariat of the International Task Force on Global Public Goods. Stockholm: Erlanders Infologistics Väst AB, 2006. 204 p.
38. Global Governance and Governance of the Global Commons in the Global Partnership for Development Beyond 2015: Report. UN System Task Force on the Post-2015 Development Agenda. Thematic Think Piece by OHCHR, OHRLLS, UNDESA, UNEP, UNFPA, 2013. URL: = http://www.un.org/en/development/desa/policy/untaskteam_undf/thinkpieces/24_thinkpiece_global_governance.pdf (дата звернення: 30.07.2021).
39. Guntrip E. The Common Heritage of Mankind: an Adequate Regime for Managing the Deep Seabed? *Melbourne J. Int. Law*. 2003. № 4 (2). P. 376—405.
40. Heise J. Space, the Final Frontier of Enterprise: Incentivizing Asteroid Mining Under a Revised International Framework. *Michigan J. Int. Law*. 2018. **40**, № 1. P. 189—213.
41. *Jeff Bezos Says Sales of Blue Origin Space Tourist Flights Are ‘Approaching \$100 Million’ Already, July 20, 2021*. URL: <https://www.cnbc.com/2021/07/20/jeff-bezos-blue-origin-space-tourist-sales-approaching-100-million.html> (дата звернення: 30.07.2021).
42. Kaul I., Mendoza R. U. *Advancing the Concept of Public Goods*. Providing Global Public Goods: Managing Globalization. Eds I. Kaul, P. Conceicao, K. Le Goulven, R. U. Mendoza. Oxford: Oxford University Press, 2003. 672 p.
43. Leon A. M. Mining for Meaning: An Examination of the Legality of Property Rights in Space Resources. *Virginia Law Review*. 2018. **104**. P. 497—546.
44. Masson-Zwaan T., Palkovitz N. Regulation of Space Resource Rights: Meeting the Needs of States and Private Parties. *Quest. Int. Law*. 2017. № 35. P. 5—18.
45. Nelson J. W. The Artemis Accords and the Future of International Space Law. *Insights*. 2020. **24**, № 31. P. 1—7.
46. *Novelty Merchant Raided over ‘Lunar Subdivision’*: Published on May 25, 2004. URL: <https://www.expatica.com/de/uncategorized/novelty-merchant-raided-over-lunar-subdivision-103152/> (дата звернення: 30.07.2021).
47. Noyes J. E. The Common Heritage of Mankind: Past, Present, and Future. *Denver J. Int. Law and Policy*. 2011—2012. **40** (1—3). P. 447—471.
48. *On the Exploration and Use of Space Resources: Law of the Grand Duchy of Luxembourg of July 20th, 2017*. URL: https://space-agency.public.lu/en/agency/legal-framework/law_space_resources_english_translation.html (дата звернення: 30.07.2021).
49. Pardo A. Ocean, Space and Mankind. *Third World Quarterly*. 1984. **6**, № 3. P. 559—572.

50. Pop V. *Extraterrestrial Real Estate: Debunking the Myth*: Paper presented at the 47th Colloquium on the Law of Outer Space, 55th International Astronautical Congress, Vancouver, 6 October 2004. URL: https://www.researchgate.net/publication/314236538_Extraterrestrial_Real_Estate_Debunking_the_Myth (дата звернення: 30.07.2021).
51. *Resource Scarcity – A Global Security Threat?* Eds S.-A. Mildner, S. Richter, G. Lauster. SWP Research Paper. Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, 2011. 30 p.
52. Samuelson P. A. The Pure Theory of Public Expenditure. *Rev. Econ. and Statist.* 1954. № 36. P. 387–389.
53. Shaw M. *International Law*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2008. 1541 p.
54. *Space Resource Utilization and the Artemis Accords: Proposal, Ministry of Business, Innovation and Employment of New Zealand, June 30, 2021*. URL: <https://www.mbie.govt.nz/dmsdocument/15305-space-resource-utilisation-and-the-artemis-accords-proactiverelease-pdf> (дата звернення: 30.07.2021).
55. Stang G. Global Commons: Between Cooperation and Competition. *European Union Institute for Security Studies*, April 2013. P. 1–4. URL: <https://www.iss.europa.eu/content/global-commons-between-cooperation-and-competition> (дата звернення: 30.07.2021).
56. *The Artemis Accords: Principles for Cooperation in the Civil Exploration and Use of the Moon, Mars, Comets, and Asteroids for Peaceful Purposes, signed 13.10.20*. URL: <https://www.nasa.gov/specials/artemis-accords/index.html> (дата звернення: 30.07.2021).
57. *The Lunar Gold Rush: How Moon Mining Could Work, May 29, 2015*. URL: <https://www.jpl.nasa.gov/infographics/the-lunar-gold-rush-how-moon-mining-could-work> (дата звернення: 30.07.2021).
58. Toppetta A. *Beni comuni: dalla tragedia alla riscoperta: Tesi di Master. Roma, 2017*. 38 p. URL: <https://tesi.luiss.it/id/erprint/19924>. (дата звернення: 30.07.2021).
59. *U.S. Commercial Space Launch Competitiveness Act: Public Law 114-90 of November 25, 2015*. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-114publ90/pdf/PLAW-114publ90.pdf> (дата звернення: 30.07.2021).
60. Weiss E. B. Nature and the Law: the Global Commons and the Common Concern of Humankind. *Sustainable Humanity, Sustainable Nature: Our Responsibility*, Pontifical Academy of Sciences, 2014, Extra Series 41. P. 1–16. URL: www.pas.va/content/dam/accademia/pdf/es41/es41-brownweiss.pdf. (дата звернення: 30.07.2021).
61. Wolfrum R. *The Principle of the Common Heritage of Humankind*. Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, 1983. P. 312–337. URL: <http://www.zaoerv.de> (дата звернення: 30.07.2021).
62. Wrench J. G. Non-Appropriation, No Problem: The Outer Space Treaty Is Ready for Asteroid Mining. *Case Western Reserve J. Int. Law*. 2019. 51, № 1. P. 437–462.

REFERENCES

1. Vidmachenko A. P. (2006). Small Bodies of the Solar System. *Encyclopedia of Modern Ukraine*. Eds.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovsky, M. G. Zheleznyak, et al. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=63101 (Last accessed: 30.07.2021) [in Ukrainian]
2. Grimm D. D. (1919). *Lectures on the Dogma of Roman Law: A Guide for Students*. 6th ed., corrected and ed. Kiev: Society of Printing and Publishing of Authors-Publishers “Voice”. URL: <https://dspace.spbu.ru/handle/11701/18236?mode=full> (Last accessed: 30.07.2021) [in Russian].
3. Gurova A. M. (2017). Legal Regulation of Mining and Appropriation of Space Resources: Perspective or Adventure. *Constitutional state*, 28, 493–501 [in Ukrainian].
4. *Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space: Resolution of the UN General Assembly No. 1962 (XVIII) of December 13, 1963*. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/outerspace_principles.shtml (Last accessed: 30.07.2021) [in Russian].
5. *Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies of 1967* (entered into force: 10.10.67). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_480#Text (Last accessed: 30.07.2021) [in Ukrainian].
6. *Report of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space (2017), 60th session (June 7–16, 2017)*. URL: https://www.unoosa.org/res/oosadoc/data/documents/2017/aac_1051/aac_1051_309add_1_0_html/AC105_L309Add01R.pdf (Last accessed: 30.07.2021) [in Russian].
7. A Vicious Circle: The Struggle for Resources Leads to Conflicts That Destroy Nature (2020): *UN News*, 17.09.2020. URL: <https://news.un.org/ru/story/2020/09/1386042> (Last accessed: 30.07.2021) [in Russian].
8. Ivanov E. (2009). *Geocadastral Studies of Mining Areas*: Monograph. Lviv: Ivan Franko Lviv National University Publishing Center [in Ukrainian].
9. Kirpachova M. (2020). Behind the Scenes of the Artemis Accords: Analysis of Political and Legal Aspects. *Vox Ukraine*, 17.11.20. URL: <https://voxukraine.org/tag/nasa/> (Last accessed: 30.07.2021) [in Ukrainian].

10. *UN Convention on the Law of the Sea of 1982* (entered into force: 16.11.94). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text (Last accessed: 30.07.2021) [in Russian].
11. Lukashuk I. I. (2005). *International law. Special part: textbook*. 3rd ed. Moscow: Walters Clover [in Russian].
12. Malysheva N. R. (2021). International Legal Framework for the Development of Resources of the Moon, Mars and Other Celestial Bodies. *Space Science and Technology*, № 4 (131), 74–82 [in Ukrainian].
13. *International Law: textbook*. Ed. A. N. Vylegzhanin. 2nd ed. Moscow: Yurayt, 2010 [in Russian].
14. Mirzaee S. (2018). *The Concept of the Common Heritage of Mankind in Modern International Law*: PhD thesis. Moscow [in Russian].
15. Nihreieva O. O. (2014). International Customary Lawmaking: Some Aspects. *Current Problems of State and Law*, **74**, 123–128 [in Ukrainian].
16. Pashchenko I. Y. (2014). The Concept of the Common Heritage of Mankind in Modern International Law and the Problems of Its Implementation. *Sci. Time*, № 2, 50–55 [in Russian].
17. Pilipenko A. N., Gorbanev V. S. (2018). Global Goods in the Structure of Public Purpose Goods. *Socio-Economic Res. Bull.*, № 2 (66), 19–28 [in Russian].
18. Podberezkin A. I., Kharkevich M. V. (2015). *Peace and War in the XXI Century: The Experience of Long-Term Forecasting of International Relations*. Moscow: MGIMO-University [in Russian].
19. Radionov Y. D. (2017). Theory of Production and Provision of Public Goods. *Scientific Bull. Uzhhorod Na. Univ. Ser.: Int. Economic Relations and the World Economy*, **11**, 129–133 [in Ukrainian].
20. Sotnik I. M., Shevelyova D. S. (2015). The Struggle for Limited Resources as a Basis for Military Conflicts. *Economic Problems of Sustainable Development*: mater. of Int. scientific-practical conf. (Sumy, May 27, 2015). Sumy: SSU, 40–42 [in Ukrainian].
21. *Thirty Years of the Moon Agreement: Outcomes and Prospects: Unedited Transcript, Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, Legal Subcommittee* (Symposium, Vienna, 23 March 2009). URL: https://www.unoosa.org/pdf/transcripts/legal/LEGAL_T784R.pdf (Last accessed: 30.07.2021) [in Russian].
22. *Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies* (entered into force: 11.07.84). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_482#Text (Last accessed: 30.07.2021) [in Ukrainian].
23. Alshdaifat Sh. A. (2018). Who Owns What in Outer Space? Dilemmas regarding the Common Heritage of Mankind. *Pécs J. Int. and Eur. Law*. Vol. II, 21–43 [in English].
24. Anderson S. W., Christensen K., LaManna J. (2018). The Development of Natural Resources in Outer Space. *J. Energy & Natural Resources Law*, **36**, 1–32 [in English].
25. Atkinson N. (2015). *What Are Asteroids Made of?* URL: <https://www.universetoday.com/37425/what-are-asteroids-made-of/> (Last accessed: 30.07.2021) [in English].
26. Bizzarri K. (2005). *Beni pubblici globali*. Come gestire la globalizzazione nel 21° Secolo. Firenze: Campagna per la Riforma della Banca Mondiale, Fondazione Culturale Responsabilità Etica [in Italian].
27. Buttigieg J. (2012). The Common Heritage of Mankind: From the Law of the Sea to the Human Genome and Cyberspace. *Symposia Melitensia*, **8**, 81–92 [in English].
28. Bosselmann K. (2017). Governing the Global Commons: the “Planetary Boundaries” Approach. *Policy Quarterly*, **13**(1), 37–42 [in English].
29. Capurso A. (2018). *The Non-Appropriation Principle: A Roman Interpretation*: 69th International Astronautical Congress, Bremen, Germany, October 1–5, 2018. URL: <http://iislweb.org/awards-and-competitions/diederikverschoor-award/> (Last accessed: 30.07.2021) [in English].
30. Cherian J. G., Abraham J. (2007). Concept of Private Property in Space – An Analysis. *J. International Commercial Law and Technology*, **2**, № 4, 211–220 [in English].
31. Cocca A. A. (1971). Mankind as the New Legal Subject: A New Juridical Dimension Recognized by the UN. *IISL Colloquium on the Law of Outer Space*, **14**, 209–218 [in English].
32. Collis C. (2017). Territories beyond possession? Antarctica and Outer Space. *Polar J.*, № 7(2), 287–302. URL: <https://eprints.qut.edu.au/110967/2/110967.pdf> (Last accessed: 30.07.2021) [in English].
33. Deplano R. (2021). The Artemis Accords: Evolution or Revolution in International Space Law? *International and Comparative Law Quarterly*, **70**, № 3, 799–819 [in English].
34. Ericsson M., Söderholm P. (2010). *Mineral Depletion and Peak Production*: POLINARES working paper n. 7. Brussels: POLINARES Consortium [in English].
35. Force M. K. (2016). “The Paradox of United States” Position on Regulation of Space Resource Extraction. *Proceedings of the IISL*, № 9, 259–277 [in English].

36. Forrest C. (2007). Cultural heritage as the common heritage of humankind: a critical re-evaluation. *Comp. and Int. Law J. South. Afr.-Cilsa*, **40** (1), 124—151 [in English].
37. Global Commons: *Expert Paper Series Two*. Secretariat of the International Task Force on Global Public Goods. Stockholm: Erlanders Infologistics Väst AB, 2006 [in English].
38. Global Governance and Governance of the Global Commons in the Global Partnership for Development Beyond 2015: Report. UN System Task Force on the Post-2015 Development Agenda. Thematic Think Piece by OHCHR, OHRLLS, UNDESA, UNEP, UNFPA, 2013. URL: = http://www.un.org/en/development/desa/policy/untaskteam_undf/thinkpieces/24_thinkpiece_global_governance.pdf (Last accessed: 30.07.2021) [in English].
39. Guntrip E. (2003). The Common Heritage of Mankind: an Adequate Regime for Managing the Deep Seabed? *Melbourne J. Int. Law*, № 4 (2), 376—405 [in English].
40. Heise J. (2018). Space, the Final Frontier of Enterprise: Incentivizing Asteroid Mining Under a Revised International Framework. *Michigan J. Int. Law*, **40**, № 1, 189—213 [in English].
41. *Jeff Bezos Says Sales of Blue Origin Space Tourist Flights Are 'Approaching \$100 Million' Already, July 20, 2021*. URL: <https://www.cnn.com/2021/07/20/jeff-bezos-blue-origin-space-tourist-sales-approaching-100-million.html> (Last accessed: 30.07.2021) [in English].
42. Kaul I., Mendoza R. U. (2003). Advancing the Concept of Public Goods. *Providing Global Public Goods: Managing Globalization*. Eds I. Kaul, P. Conceicao, K. Le Goulven, R. U. Mendoza. Oxford: Oxford University Press [in English].
43. Leon A. M. (2018). Mining for Meaning: An Examination of the Legality of Property Rights in Space Resources. *Virginia Law Review*, **104**, 497—546 [in English].
44. Masson-Zwaan T., Palkovitz N. (2017). Regulation of Space Resource Rights: Meeting the Needs of States and Private Parties. *Questions of International Law*, № 35, 5—18 [in English].
45. Nelson J. W. (2020). The Artemis Accords and the Future of International Space Law. *Insights*, **24**, № 31, 1—7 [in English].
46. *Novelty Merchant Raided over 'Lunar Subdivision'*: Published on May 25, 2004. URL: <https://www.expatica.com/de/uncategorized/novelty-merchant-raided-over-lunar-subdivision-103152/> (Last accessed: 30.07.2021) [in English].
47. Noyes J. E. (2011—2012). The Common Heritage of Mankind: Past, Present, and Future. *Denver J. Int. Law and Policy*, **40** (1—3), 447—471 [in English].
48. *On the Exploration and Use of Space Resources: Law of the Grand Duchy of Luxembourg of July 20th, 2017*. URL: https://space-agency.public.lu/en/agency/legal-framework/law_space_resources_english_translation.html (Last accessed: 30.07.2021) [in English].
49. Pardo A. (1984). Ocean, Space and Mankind. *Third World Quarterly*, **6**, № 3, 559—572 [in English].
50. Pop V. (2004). *Extraterrestrial Real Estate: Debunking the Myth*: Paper presented at the 47th Colloquium on the Law of Outer Space, 55th International Astronautical Congress, Vancouver, 6 October 2004. URL: https://www.researchgate.net/publication/314236538_Extraterrestrial_Real_Estate_Debunking_the_Myth (Last accessed: 30.07.2021) [in English].
51. *Resource Scarcity – A Global Security Threat?* (2011). Eds S.-A. Mildner, S. Richter, G. Lauster. SWP Research Paper. Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik [in English].
52. Samuelson P. (1954). The Pure Theory of Public Expenditure. *Rev. Econ. and Statist.*, № 36, 387—389 [in English].
53. Shaw M. (2008). *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].
54. *Space Resource Utilization and the Artemis Accords: Proposal, Ministry of Business, Innovation and Employment of New Zealand, June 30, 2021*. URL: <https://www.mbie.govt.nz/dmsdocument/15305-space-resource-utilisation-and-the-artemis-accords-proactiverelase-pdf> (Last accessed: 30.07.2021) [in English].
55. Stang G. (2013). Global Commons: Between Cooperation and Competition. *European Union Institute for security studies*, 1—4. URL: <https://www.iss.europa.eu/content/global-commons-between-cooperation-and-competition> (Last accessed: 30.07.2021) [in English].
56. *The Artemis Accords: Principles for Cooperation in the Civil Exploration and Use of the Moon, Mars, Comets, and Asteroids for Peaceful Purposes, signed 13.10.20*. URL: <https://www.nasa.gov/specials/artemis-accords/index.html> (Last accessed: 30.07.2021) [in English].
57. *The Lunar Gold Rush: How Moon Mining Could Work, May 29, 2015*. URL: <https://www.jpl.nasa.gov/infographics/the-lunar-gold-rush-how-moon-mining-could-work> (Last accessed: 30.07.2021) [in English].
58. Toppetta A. (2017). *Beni comuni: dalla tragedia alla riscoperta: Tesi di Master*. Roma. URL: <https://tesi.luiss.it/id/eprint/19924> (Last accessed: 30.07.2021) [in Italian].
59. *U.S. Commercial Space Launch Competitiveness Act: Public Law 114-90 of November 25, 2015*. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-114publ90/pdf/PLAW-114publ90.pdf> (Last accessed: 30.07.2021) [in English].
60. Weiss E. B. (2014). Nature and the Law: the Global Commons and the Common Concern of Humankind. *Sustainable Humanity, Sustainable Nature: Our Responsibility*, Pontifical Academy of Sciences, Extra Series 41, 1—16. URL: www.pas.va/content/dam/accademia/pdf/es41/es41-brownweiss.pdf (Last accessed: 30.07.2021) [in English].

61. Wolfrum R. (1983). *The Principle of the Common Heritage of Humankind*. Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, 312—337. URL: <http://www.zaoerv.de> (Last accessed: 30.07.2021) [in English].
62. Wrench J. G. (2019). Non-Appropriation, No Problem: The Outer Space Treaty Is Ready for Asteroid Mining. *Case Western Reserve J. Inter. Law*, 51, № 1, 437—462.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2021

Received 06.05.2021

Після доопрацювання 15.11.2021

Revised 15.11.2021

Прийнято до друку 24.11.2021

Accepted 24.11.2021

O. O. Nihreieva, Associate Professor, PhD in Law
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4719-6050>
E-mail: nihreieva@onu.edu.ua

Odessa I. I. Mechnikov National University
2, Dvorianska Str., Odesa, 65000 Ukraine

THE INTERNATIONAL LEGAL REGIME OF OUTER SPACE: BETWEEN *RES COMMUNIS* AND *RES NULLIUS*

The publication is devoted to the issue of the international legal regime of outer space. The author attempts to determine the optimal model of international legal regulation for relations regarding the utilization of outer space and its resources.

The basic international legal regimes applied to areas outside the exclusive national jurisdiction are studied. The main attention is paid to the regimes of *res nullius*, *res communis*, and the principle of the common heritage of mankind. The current international legal regulation of outer space exploration and utilization activities is analyzed through the prism of these regimes, as well as in the context of the category of global commons, which often includes outer space. It is emphasized that the mentioned category, although widely used in modern scientific legal discourse, is not clearly defined. Given that the concept of public goods has received a special development in economic theory, it is proposed to take into account the economic properties of such goods in developing regimes for their legal regulation.

The peculiarities and complexity of outer space utilization relations as an object of legal regulation are identified. In this regard, a comprehensive and complex international legal regime that combines elements of *res nullius*, *res communis*, and the common heritage of mankind in relation to the objects of outer space with different natural and, consequently, economic properties should be elaborated.

In addition, the latest trends in national and international law-making related to the formation of a legal regime for the extraction of celestial bodies resources and the commercialization of these activities are analyzed. Their influence on the international legal regime of outer space and tendencies of its future evolution is determined. The importance of a balanced national approach to a new legal regulation of space resources commercial development is emphasized.

Keywords: outer space, resources of celestial bodies, international legal regime, *res nullius*, *res communis*, common heritage of mankind, global commons, Artemis Accords, international law-making.